

PSYCHICKÁ NEZRALOST – POSOUZENÍ V OBLASTI KANONICKÉHO PRÁVA¹

Giampaolo Mazzeo²

Abychom patřičně a správně porozuměli pojmu psychická nezralost, je možné vyjít z definice, kterou uvádí slovník italského jazyka sestavený G. Devotem a G. C. Olim a která říká: „[psychická nezralost je] stav nedostatečného citového a sociálního vývoje jedince ve vztahu k jeho věku, a pouze nepřímou nedostatečného mentálního vývoje“.

Podle této definice je tedy psychicky nezralým subjektem ten, kdo v citové a sociální oblasti nedosáhl takové úrovně zralosti, která odpovídá standardu požadovanému u jedince stejného věku, a kdo – nepřímou – projevuje neadekvátní zralost mentálních schopností.

Avšak stanovit, že nějaký jedinec je psychicky nezralý, není snadný úkol, který může narazit na protichůdná mínění, protože analýza lidské psychiky nebyla nikdy jednoduchým předmětem studia a není lehké lidskou psychiku vždy objektivně posoudit.

Koncept nezralosti je velmi obsáhlý a může se současně dotýkat různých vědeckých oblastí; zároveň je také velmi obtížné, aby připoustěl jen jeden možný výklad, a to vzhledem k tomu, že jeho definice se liší na základě oblasti zájmu, ve které je užíván.

Takto se nám tu rýsuje vědecká rozprava, která se rozvíjí především kolem konceptu nezralosti a jejíž privilegovanou oblastí uplatnění je medicína. Přesněji – kromě biologické nezralosti, představované disharmonickým

vývojem těla, existuje nezralost psychická, jejímž studiem se zabývají psychiatři; ti zkoumají patologie spojené s vývojem a funkcemi lidské mysli a nevyhnutelně se tak setkávají s psychickou nezralostí.

Psychická nezralost je mimo jiné také v zájmu pozornosti nové lékařské disciplíny, která se vyčlenila z psychiatrie a stala se lékařsko-soudním odvětvím – jedná se o forenzní psychiatrii, která zkoumá chování a vývoj lidské mysli a aplikuje poznatky z psychiatrie jak na trestní právo, tak na občanské právo, se zvláštním ohledem na právní instituty trestní odpovědnosti a občanské způsobilosti.

Na základě toho, co bylo řečeno, je třeba zmínit i studia v oblasti lékařsko-soudní, kriminologické, psychologické a psychopedagogické, která z konceptu nezralosti vyloučila především všechny jevy psychopatologického řádu, protože ty jsou identifikovány jako mentální nemoci.

V oblasti trestního práva se psychická nezralost klade do souvislosti s pojmem trestní odpovědnosti mladistvého, jehož věk se pohybuje mezi 14 a 18 rokem, a plnoletého, u kterého se trestní odpovědnost předpokládá vždy, s výjimkou existence nějaké mentální vady způsobené mentální nemocí.

Podle toho, co uvádí tento zákoník, je trestní odpovědnost zaručena schopností chápat

a chtít, která se získává nejen dovršením osmnáctého roku, ale také prostřednictvím psychiatrického vyšetření u těch, jejichž věk je v rozmezí 14 až 18 let. Zákodárce chtěl poukázat na to, že zralost každého jedince nemůže být vztahována pouze na faktor chronologický, protože každý jedinec se potýká s vývojovými procesy a s procesy zrání jiným způsobem než jeho vrstevníci, a to také ve vztahu k vlastním rodinným poměrům a k vlastní sociální situaci.

Zůstaneme-li v trestní oblasti, můžeme ve věci trestní odpovědnosti, vztahované ke stupni zralosti subjektu, citovat různé výklady, jako například výklad Guardasigilli Rocca, který považoval za trestně odpovědného toho, kdo dosáhl schopnosti chápat a chtít shodné s tou [schopností chápat a chtít], kterou má průměrný mladý člověk stejného věku. Dalším výkladem je výklad Franchiniho, který za trestně nezodpovědného považoval takového mladistvého, který při vykonání skutku – provinění nedosáhl stupně zralosti odpovídající stupni zralosti chlapce ve věku 14 let, považovaného za normálního. Autorem třetího výkladu je Vercellone, který kladl zralost jedince do souvislosti s psychickým stavem chlapce, považovaného za normálního, ve věku 18 a více let.

Další stránkou konceptu psychické nezralosti je to, k čemu se dochází zkoumáním citové sféry konkrétního jedince, takže se začalo hovořit o citové, psychoafektivní či emoční nezralosti.

A právě do této oblasti se dají určitým způsobem umístit všechny ty konfliktní situace existenciálního a rodinného rázu, které zapříčinily disharmonický psychický vývoj daného subjektu, který – kvůli svojí nezralosti – zrelativizoval a změnil význam pravých hod-

not týkajících se vlastního rodinného jádra a společnosti, ke které náleží.

Takové vnímání konceptu nezralosti – tedy spjaté s hodnotami a se vztahy existujícími mezi jedinci a mezi jedincem a jeho rodinou – získává obzvláštní význam z pohledu kanonického práva, kde se hovoří o psychické nezralosti jakožto vadě psychických schopností, jak intelektových, tak volních, považovaných za podstatné pro to, aby manželé vyjádřili platný manželský souhlas.

A skutečně, ve věci neplatností pojících se s manželským souhlasem vyhrazuje kanonické právo, jež se řídí Kodexem kanonického práva, této problematice třináct kánonů – od kán. 1095 po kán. 1107.

Je tedy zřejmé, že zájem o to, aby se realizovalo platné manželství, se týká především problematiky související se zralostí budoucích manželů, jak v oblasti občanské, tak v oblasti kanonického práva. Jedná se o velmi delikátní záležitost, která předpokládá pečlivé posouzení a interpretaci rovněž v lékařsko-soudní oblasti, protože se netýká pouze fyzického a funkčního stavu manželů vzhledem ke způsobilosti pro sexuální akt jako takový, ale hlavně proto, že je v přímé souvislosti s jejich psychickým stavem.

Zralost jedince, vnímaná ve spojitosti s nějakou vadou psychických způsobilostí a schopností, spadá v oblasti kanonického práva do okruhu vad zneplatňujících manželský souhlas, a skutečně – způsobilost, nebo lépe psychická zralost snoubence má souvislost především se závazky a se zodpovědností, které má jedinec uzavřením manželství přijmout.

V kanonické oblasti jsou tedy vady manželského souhlasu, vyznačující se alterací³ mentálního zpracovávání u jednoho z man-

želů, brány v úvahu v kán. 1095 CIC, kde čteme: *Sunt incapaces matrimonii contrahendi: 1. qui sufficienti rationis usu carent; 2. qui laborant gravi defectu discretionis iudicii circa iura et officia matrimonialia essentialia mutuo tradenda et acceptanda; 3. qui ab causas naturae psychicae obligationes matrimonii essentialia assumere non valent.*

Z pozorné analýzy zmíněného kánonu snadno vyplývá – na základě toho, co je uvedeno v bodě 1 – že Kodex požaduje pro uzavření platného manželství jednoduše dostačující psychickou schopnost. Tato psychická schopnost se zakládá na užívání intelektové a volní schopnosti manželů, přičemž ta první zahrnuje poznání – ve všech jeho aspektech – nové skutečnosti, kterou tato svátost manželům předkládá, a důsledky, jež z ní nevyhnutelně vyplývají; ta druhá pak utváří samotné chťení svobodně se realizovat v této svátosti.

Kodex kanonického práva tedy uvádí, že k tomu, aby manželé mohli platně uzavřít manželství, musejí mít psychickou zralost nikoliv absolutní, ale dostačující proto, aby byl vyjádřen platný manželský souhlas. Manželé jsou tedy zralí pouze v okamžiku, kdy získávají schopnost dokázat posoudit, žít a chtít tuto svátost.

Ohledně psychické zralosti manželů se ve zřejmé souvislosti se zmíněným bodem kánonu 1095 mimo jiné vyjadřuje Jan Pavel II. v „Promluvě k Římské rotě“ dne 25. 1. 1988: „Zatímco psychologovi či psychiatrovi se jakákoliv forma psychopatie může jevit v protikladu k normalitě, pro odborníka kanonického práva, který bere v úvahu integrální pohled na člověka, zahrnuje pojem normality, čili normálního stavu člověka v tomto světě, i mírné formy psychologických potí-

ží. Pouze závažnější formy psychopatie mohou způsobit narušení substanciální svobody člověka. Někdy se schopnost k manželství hodnotí příliš vysoko; v takovém případě může zmýlení vzejít ze skutečnosti, že odborný znalec prohlásí manžela za nezpůsobilého ne ve vztahu k minimální způsobilosti, dostačující pro platný souhlas, nýbrž ve vztahu k ideálu plné zralosti, spojenému se šťastným manželským životem“.

Tento první bod, výslovně požadující dostačující užívání rozumu a následně patřičnou psychofyzickou zralost, vidí jako příčiny neplatnosti manželství některé psychopatologické stavy jako psychózy, mezi nimiž ten nejvýznamnější stav představuje schizofrenie a které jsou charakterizovány tím, že u psychotiků se střídají okamžiky zdánlivé bystrosti s momenty, kdy naprosto ztrácejí svoji rozumnost a vlastní psychopatologický stav si neuvědomují. Je proto nezbytné určit, zda v okamžiku vyjádření manželského souhlasu je psychotikova mysl osvobozena od jakéhokoli druhu alterace schopnosti uvažovat a rozumět tomu, co slibuje, a chápat, jaké závažné skutečnosti vychází vstříc.

V druhém bodě téhož kánonu se koncept psychické zralosti rozvíjí kolem pojmu *discretionis iudicii*, jenž se týká především interpersonálních vztahů mezi manžely – čili vědomí přijetí se v nové sociální a životní roli, jakož i přijetí druhého jako takového. Manželé si proto musejí být vědomi toho, jaká jsou manželská práva a povinnosti, ke kterým a pro které se musejí určitým způsobem realizovat a sebeurčit.

V tomto bodě zmíněného kánonu se nezralost subjektu neztotožňuje s nějakou patologií jeho psychofyzického stavu, nýbrž s tím mít osobnost způsobilou k vykonávání zá-

vazků a povinností manželství a moci jim do-
stát.

Takto se nám ukazuje – v souvislosti s vy-
jádřením platného manželského souhlasu
– nutnost, aby budoucí manžel neměl pouze
dostačující užívání rozumu, nýbrž aby také
prokázal patřičnou psychologickou zralost,
na kterou uvedený kánon poukazuje termí-
nem soudnost. Ta proto nespočívá výlučně ve
schopnosti rozumět – v okamžiku vyjádření
souhlasu – manželskému svazku jako takové-
mu, nýbrž se v základu ztotožňuje s vědomím
všech závazků a povinností, přítomných a bu-
doucích, které vyplývají z uzavření sňatku,
jež má za úkol spojit nezrušitelnou smlouvou
dvě osoby odlišného pohlaví, které se napros-
to odevzdávají jedna druhé a které se přijíma-
jí ve všem a pro všechno takové, jaké jsou.

Ohledně intelektové a volní schopnos-
ti manželů – právě na základě toho, co říká
druhý bod stejného kánonu – mohou vzejít
pochybnosti a vyjádřený manželský souhlas
tak může být zneplatněn v případě, kdy by se
shledalo, že manželé jsou postiženi závažný-
mi formami neuróz a psychopatií, čili tako-
vými psychickými poruchami, které jsou na
hranici normality a patologie. Tyto psychopa-
tologické jevy nejsou považovány za pravé a
skutečné mentální nemoci s organickým zá-
kladem, který determinuje změnu fungování
mozkových schopností – jako jsou psychózy
– nýbrž představují abnormální a nepatřičné
způsoby reakce, akutní či chronické, na pod-
něty nebo na vnitřní či vnější situace, jež se
jeví jako nepříznivé.

Všechny osoby, které trpí takovými psy-
chopatologickými jevy, si tedy mohou být
plně vědomy toho, co v okamžiku vyjádře-
ní manželského souhlasu slibují, a chtějí to,
avšak ne proto jsou schopny plnit závazky a

zodpovědnost, které z tohoto úkonu vyplýva-
jí, a stačit na ně.

Na základě toho, co jsme vyložili, se jeví ja-
ko téměř samozřejmé, aby zmíněné požadavky
způsobilosti k platnému manželství byly ve sho-
dě s tím, co bylo řečeno v jurisprudenci, kde je
zralost dávána do souvislosti s formulí „schop-
nost rozumět a chtít“, avšak pečlivým rozbo-
rem celé věci se dojde k poznání, že tyto koncepty
ve skutečnosti nelze naprosto ztotožnit.

Psychická nemoc, ať závažná či nikoliv,
existující před uzavřením manželství tedy
jednomu z manželů zabraňuje moci vyjádřit
korektní manželský souhlas, tak jak je tomu
překážkou mentální alterace zapříčiněná uží-
tím intoxikujících požitkových látek působí-
cích v okamžiku, kdy se tato svátost uzavírá.

Zralost tedy musí být vnímána vzhledem
k integritě a komplexnosti manželského
vztahu se všemi jeho aspekty. Značný vý-
znam – stále ve věci psychické zralosti v ka-
nonickém právu – má stupeň psychické způ-
sobilosti, který musí být úměrný břemenu
manželství, protože ono představuje smlou-
vu, kterou nelze žádným způsobem přirovnat
k jiným, poněvadž předpokládá zainteresová-
ní a zapojení stran mnohem intimnějším a in-
terpersonálnějším způsobem.

Zůstaneme-li v oblasti kanonického práva,
manželské *foedus* – jak je manželství nazvá-
no v kán. 1055 – vyžaduje nakonec i jednu
podstatnou charakteristiku, a to aby došlo
k platnému manželskému aktu, určenému
dvěma podstatnými výsadami, které jsou na
druhé straně základem k tomu, aby mohlo
dojít ke konzumaci manželství.

Tyto dvě náležitosti se ztotožňují s pronik-
nutím mužského údu do pochvy a ve vypuště-
ní do ní *verum semen*, které musí pocházet
přímo z varlat.

Pro uzavření platného manželství se tedy předpokládá především jistá *habilitas* či osobní schopnost, kterou musí mít ten muž a ta žena, kteří se rozhodli přistoupit k této svátosti.

Tato *habilitas*, požadovaná a chtěná Kodexem kanonického práva v prvním odstavci kánonu 1057, ukazuje na okolnosti, které ji buď vylučují, anebo chrání, jak to determinují zneplatňující překážky na jedné straně a projevení souhlasu, zbaveného veškerých vad, na straně druhé.

Kanonické manželství, přesně církevní manželství, jež *a Christo Domino ad sacramenti dignitatem inter baptizatos evectum est* (je mezi pokřtěnými povýšeno Ježíšem Kristem na svátost). Manželské právo je upravováno Kodexem kanonického práva z r. 1983⁴, který mu vyhrazuje 32 z celkových 1752 kánonů. Tento kodex je rozdělen do sedmi knih, z nichž každá se týká jiného tématu: I. Všeobecné normy; II. Boží lid; III. Učitelství úřad církve; IV. Posvěcující služba církve; V. Majetek církve; VI. Církevní tresty; VII. Soudní a mimosoudní řízení.

Tato svátost je předcházena a zakládá se dobrovolným úkonem ze strany obou budoucích manželů, jímž se darují jeden druhému a zároveň se dají k naprosté a vzájemné službě. Manželské *foedus* (manželská smlouva), která je uzavřena manžely, je tvořena projeveným souhlasem, jak uvádí první odstavec kán. 1057 CIC, mezi osobami *iure habiles*.

Tentýž kánon mimo jiné zdůrazňuje, že manželský souhlas nemůže být ovlivněn či nařízen žádnou lidskou mocí, neboť se jedná o dobrovolný úkon vykonaný snoubenci.

Pro církev uzavření manželství, jakožto spojení dvou milujících se stran, předpokládá dva konečné cíle, užitečné a výchozí pro

usměrnění sjednocení mezi mužem a ženou, za účelem založit nerozlučitelnou rodinu s pevnými základy, a tak utváří *vinculum natura sua perpetuum et exclusivum*.

První cíl, upravený kánonem 1136, je tvořen možností plodit s následnou schopností vychovávat budoucí děti; druhým cílem je vzájemná pomoc a žádostivost manželů.

Kromě zmíněných náležitostí mají manželé – na základě toho, co stanoví kán. 1151 – povinnost a právo žít spolu i po eventuálním ukončení odloučení, zapříčiněného kompromitováním manželských vztahů ze strany jednoho či obou manželů.

Podle toho, co stanoví kán. 1061, může být manželství platné, čili ratifikované – ve chvíli, kdy je uskutečněno mezi pokřtěnými jedinci – avšak nedokonané; a může být platné a dokonané, když kromě toho, že je ratifikováno, dojde i k jeho dokonání, a tedy uskuteční se ten akt, *in humano modo*, který předchází rození dětí a skrze který manželé *fiunt una caro* (se stanou jedním tělem).

Další rozdíl mezi platným manželstvím a manželstvím platným a dokonaným je skutečnost, že zatímco to druhé nemůže být rozvázáno žádnou lidskou mocí, vyjma smrti jednoho z manželů, to první může být rozvázáno Svatým otcem, ze spravedlivého důvodu, z vůle jednoho či obou manželů. Kanonické manželství je nicméně podřízeno překážkám, jež jsou buď zabraňující nebo zneplatňující. Zabraňující překážky jsou tvořeny zákazy, které zabraňují povinnosti uzavřít manželství, avšak nestanoví neplatnost uzavření; zneplatňující překážky jsou příčinou jeho neplatnosti.

První překážky jsou pouze dvě: *votum simplex*, čili složení slibu neslučitelného s kánony manželství – jako je slib panenství, čistoty

nebo celibátu, a *mixta religio*, čili uzavření manželství mezi pokřtěnými jedinci, z nichž jeden nenáleží ke katolickému náboženství; překážky druhého typu (je jich třináct a CIC je podrobně popisuje od kán. 1083 do kán. 1094) jsou: věk (kanonické právo dovoluje uzavření svátosti všem mužům starším šestnácti let a ženám ne mladším než 14 let), impotence (*coeundi antecedens et perpetua*), slavný slib, pouto předchozího manželství, *disparitas cultus*, svátost svěcení, únos za účelem uzavření manželství, zločin, pokrevní příbuzenství, švagrovství, veřejná pocestnost, duchovní příbuzenství a zákonné příbuzenství.

Na základě toho, co stanoví italské zákonodárství, je manželství kromě Kodexu kanonického práva upravováno též Kodexem občanského práva. Oba dva kodexy mohou nicméně zákonně upravovat manželství jak každý zvlášť – to znamená, že pár se může rozhodnout být oddán pouze na základě jednoho z těchto dvou kodexů – nebo mohou manželství upravovat současně, když se manželé rozhodnou uzavřít manželství jak církevně, tak občansky.

V občanské oblasti je manželství smlouvou, kterou nelze ztotožnit s jakoukoliv jinou právní záležitostí soukromého práva, protože tato dohoda a její klauzule jsou rovněž věci veřejného zájmu. Na jedné straně manželství předpokládá právní vztahy mezi jednotlivými členy, na druhé straně musejí mít tyto vztahy ospravedlnění a souvztažnost k pravidlům společnosti, k níž náležejí.

Občanský kodex tedy předpokládá, že manželství je uzavřeno mezi osobami opačného pohlaví, vylučuje homosexuály a v případech, kdy je pohlaví nejisté, požaduje soudní ověření; dále předpokládá, že dané

osoby nejsou pokrevně příbuzné, že se rozhodly svobodně, bez jakéhokoli vnějšího donucení a při plném vědomí předstoupit před oddacího úředníka a že dovršily 18. rok, tedy věk, pro který se předpokládá, že jedinec dosáhl vhodné psychofyzické zralosti pro uzavření manželství.

Řídí-li se manželství občanským kodexem, získává právní hodnotu v okamžiku, kdy manželé vyjádří svůj souhlas k sňatku, výlučně za přítomnosti dvou svědků a oddacího úředníka, který je před podpisem povinen přečíst články 143, 144 a 147 občanského kodexu, zdůrazňující všechna práva a povinnosti, které uzavřením manželství manželům přísluší, a závazky, kterých se manželé nemohou zprostit, týkající se ochrany jednoty rodiny a eventuelních dětí.

Lze nicméně snadno vyzorovat určité překážky, jež mohou průběh manželství zkomplikovat; takové překážky pochopitelně nejsou pouhými legislativními rozmarnými, nýbrž jsou obezřetnými opatřeními, jejichž účelem je vždy chránit jednotu a zákonnost manželství.

Jednou z překážek je nezletilost snoubence, avšak ve zvláštních případech lze tento práh, prospěšný pro uzavření manželství, snížit až na 16 let. Aby nezletilý mohl uzavřít sňatek (se stálým zřetelem na to, co stanoví I. odstavec článku 84 občanského kodexu – že nezletilí nemohou uzavřít manželství), musí předložit žádost soudu, který má povinnost ověřit reálnou existenci a konkrétnost důvodů vedoucích k takové žádosti a také prověřit úroveň psychofyzické zralosti nezletilého. Soud nemůže na druhé straně opomenout konzultaci s úřadem veřejné správy, s rodiči žadatele či s jeho případnými poručníky.

Další překážky manželství mohou vyvstat,

je-li jeden z budoucích manželů zbaven občanských práv z důvodu mentální nemoci anebo je-li ještě vázán předchozím manželstvím, které je z občanského hlediska platné; dále váže-li snoubence nějaký příbuzenský svazek, jako je pokrevnost nebo adopce; nakonec je překážkou existence trestného činu, pokud byl jeden ze snoubenců odsouzen za vraždu předchozího manžela.

Podle toho, co stanoví čl. 29 Italské ústavy a platného právního řádu, je manželství úkonem, jehož účinkem je založení manželského stavu.

Nakonec můžeme říci, že cílem instituce manželství je – z určitého hlediska – usměrnění sexuálních vztahů v rámci určité komunity a zakotvení sociálně-právního postavení dětí, které se narodí, na základě osobnosti rodičů; manželství se totiž ve své podstatě utváří volbou manžela, vykonáním veřejného úkonu, založením rodiny a pravidly manželského soužití.

V dnešních dnech se prosazuje manželství „z lásky“, které už v minulosti začalo zevšeobecňovat; zakládá se na svobodné volbě páru, který se naprosto autonomně rozhodne založit stálý svazek z důvodů převážně citové povahy.

Toto manželství z lásky je v otevřeném protikladu k takzvanému „výhodnému manželství“, které bylo typické pro minulou dobu a které se zakládalo na principu převahy ekonomických zájmů oproti citovým hodnotám a na naprostém podřízení ženy vůči muži. Vysvětlením takového jevu je skutečnost, že byl rozšířený ve společnosti založené na pozemkovém vlastnictví a že takové manželství sloužilo především k upevnění vlastnictví jednotlivce; avšak s nárůstem buržoazie, založené na majetku, mělo – kromě rozšíře-

ní majetku – za cíl posílení společenského postavení; o takovém sňatku rozhodovala rodina snoubenců, dávající velký význam ekonomickému a společenskému postavení, vychování a rodinné tradici, zdraví a víře budoucích manželů.

Tato práce se tedy snažila poukázat na důležitost, kterou koncept psychické nezralosti má, a to ne pouze ve vztahu k lékařské oblasti, nýbrž i k oblasti právní a zvláště pak k oblasti kanonického práva.

Právě na základě takového úhlu pohledu vyžaduje tato problematika pečlivé studium, jež by vedlo k svědomitému uznání všech těch subjektů, jež trpí psychickou nezralostí, a mohou tak změnit či poškodit všechny ty hodnoty, kterými se vyznačují jak rodinné vztahy, tak vztahy interpersonální a společenské, jak by se mohlo stát v případě, že by nezralá osoba uzavřením sňatku poškodila harmonické spojení dvou osob, které by se měly milovat a přijmout takové, jaké jsou, a vzájemně se ctít.

Psychická nezralost tedy představuje *status hominis* primárního významu, který je základem života daného jedince a který se projevuje prostřednictvím nepřiměřených a rozmanitých způsobů reakce na podněty pocházející jak zevnitř, tak zvenku, a činí tak vážné potíže společnosti, k níž jedinec náleží. Nezralý člověk jakoby nepřímou žádá o pomoc a společnost musí být následně připravena nabídnout mu veškerou požadovanou péči, která je pro jeho potřeby nejvhodnější.

Je tedy zřetelné, že i když koncept psychické nezralosti nabývá podle oblastí zájmu různých významů, zůstává přesto velmi jasným a předkládá jako obecného činitele člověka a vztahy s jeho blízkými a se společností, která ho obklopuje.